

ЖУКОРСЬКА Я. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного права
та європейської інтеграції
(Тернопільський національний
економічний університет)

ДРАНЧУК Л. М.,

студентка юридичного факультету
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 341.48

МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Наукова стаття присвячена висвітленню правової природи міжнародних злочинів. Наведено вичерпну класифікацію міжнародних злочинів. Проаналізовано проблеми, що існують у боротьбі з міжнародною злочинністю.

Ключові слова: *агресія, апартеїд, біоцид, військові злочини, геноцид, екоцид, злочини міжнародного характеру, злочини проти людства, злочини проти людяності, злочини проти миру, міжнародні злочини, Римський статут Міжнародного кримінального суду.*

Научная статья посвящена правовой природе международных преступлений. Приведена исчерпывающая классификация международных преступлений. Проанализированы проблемы, существующие в борьбе с международной преступностью.

Ключевые слова: *агрессия, апартеид, биоцид, военные преступления, геноцид, экоцид, преступления международного характера, преступления против человечества, преступления против человечности, преступления против мира, международные преступления, Римский устав Международного уголовного суда.*

The article is devoted to the consideration of the legal nature of international crimes. An exhaustive classification of international crimes was done. The problems existing in the fight against international crime was analyzed.

Key words: *aggression, apartheid, biocides, war crimes, genocide, ecocide, crimes of international nature, crimes against humanity, crimes against human, crimes against peace, international crimes, the Rome Statute of the International Criminal Court.*

Вступ. Сьогодні поширеним явищем є вихід злочинності за межі національних кордонів. Тому важливим є питання визначення міжнародних протиправних діянь та протидії міжнародним злочинам. На виконання цього завдання спрямовано виокремлення в структурі міжнародного права як підгалузі міжнародного кримінального права, яке покликане всебічно досліджувати явище «міжнародної злочинності». Проблеми кваліфікації та правової природи міжнародних злочинів досліджували такі вчені-міжнародники, як І.І. Бойко, М.О. Баймуратов, М.М. Гнатовський, О.О. Скрильник, М.П. Куцевич, О.В. Столярський,

Ю.А. Войтенко, Б.А. Футей. Проте в контексті цієї теми залишається ще багато недослідженого.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження правової природи міжнародних злочинів як основної категорії міжнародного кримінального права.

Результати дослідження. У сучасній міжнародній практиці і доктрині розрізняють три види міжнародних правопорушень, що визначаються за суб'єктною і суб'єктивною сторонами складу таких правопорушень:

- міжнародні злочини;
- злочини міжнародного характеру;
- інші міжнародні правопорушення (міжнародні делікти) [1, с. 363].

Міжнародні злочини – це злочини, що порушують міжнародні зобов'язання, які є основними для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, і розглядаються як злочини проти міжнародного співтовариства в цілому. У доктрині міжнародного права під ними розуміються найбільш тяжкі і небезпечні порушення принципів і норм міжнародного права, що зачіпають глобальні інтереси людства і становлять загрозу міжнародному миру і безпеці. Міжнародні злочини:

- здійснюються державами, посадовими особами держав, що використовують механізм держави в злочинних цілях, а також рядовими виконавцями;
- здійснюються в безпосередньому зв'язку із державою;
- зазіхають на міжнародний мир і безпеку;
- загрожують основам міжнародного правопорядку;
- мають наслідком відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права і індивідуальну кримінальну відповідальність виконавців, що наступає в рамках міжнародної, а в деяких випадках внутрішньодержавної (національної) юрисдикції [1, с. 364].

Не слід міжнародні злочини плутати зі злочинами міжнародного характеру, якими є діяння фізичної особи, що посягає на права й інтереси двох або декількох держав, міжнародних організацій, фізичних і юридичних осіб. До таких злочинів належать: а) злочини проти стабільності міжнародних відносин: тероризм, найманство тощо; б) такі, що завдають збитків економіці й соціальному розвитку держав: фальшування грошей, контрабанда, дії проти навколишнього середовища тощо; в) такі, що порушують особисті права людини: рабство, работоргівля, розповсюдження порнографії, тортури тощо; г) ті, що чиняться у відкритому морі: піратство, зіткнення суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами тощо; д) ті, що вчинюються в районі воєнних дій щодо цивільного населення, військовополонених, поранених, хворих, щодо культурних цінностей [3, с. 698–699].

Злочини міжнародного характеру:

- торкаються інтересів двох або декількох держав, юридичних осіб і/або громадян;
- здійснюються окремими фізичними особами поза зв'язком із політикою держави;
- спричиняють індивідуальну відповідальність правопорушників у рамках національної юрисдикції [1, с. 365].

Предметом нашого дослідження є міжнародні злочини, на яких ми детально зупинимось. Питання віднесення тих чи інших протиправних діянь до міжнародних злочинів знайшло своє вирішення в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року, який є чи не єдиним документом, що наводить перелік діянь, які вважаються міжнародними злочинами (ст. 58). До них належать злочини: а) проти миру: планування, підготовки, розв'язання або ведення агресивних війн тощо; б) проти людяності: вбивства, депортації, поневолення, переслідування та інші жорстокі дії щодо цивільного населення; в) військові злочини: порушення законів і звичаїв війни, вбивство військовополонених, заручників, парламентарів, безглузде знищення міст і сіл тощо; г) проти людства: геноцид, апартеїд, екоцид, расизм, колоніалізм – колоніальне панування та інші форми іноземного панування [13; 14, с. 840]. Римський статут Міжнародного кримінального суду, який був розроблений під егідою ООН і набрав сили 1 липня 2002 року, визначив, що юрисдикція Міжнародного суду обмежується найсерйознішими злочинами, що викликають заклопотаність усього

міжнародного співтовариства. Для України на порядку денному стоїть питання ратифікації цього документу, що було б ще одним інструментом боротьби з міжнародною злочинністю. Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання (за ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду [16]. Однак зараз єдиної вичерпної класифікації злочинів у міжнародних актах немає. Окрім того, окремі види злочинів (найманство, торгівля зброєю масового знищення) взагалі не віднесені до міжнародних [13; 14, с. 846]. До першої групи міжнародних злочинів відносяться злочини проти миру і безпеки людства. З цією категорією злочинів нерозривно пов'язане поняття агресії. Агресія (від лат. *aggressio* – напад) – поняття сучасного міжнародного права, яке охоплює будь-яке незаконне з точки зору Статуту ООН застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності і політичної незалежності іншої держави чи народу (нації). Агресія є найтяжчим міжнародним злочином. Неодмінною ознакою агресії є застосування державою збройної сили першою. 29-а сесія Генеральної Асамблеї ООН 1974 року схвалила Резолюцію ГА ООН, де дала визначення агресії. В ній перераховані дії, що розглядаються як акти агресії [12]:

– вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є наслідком такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;

– бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

– напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;

– застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави згідно угоди з державою, яка їх приймає, в порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

– дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акта агресії проти третьої держави (співучасть в агресії);

– заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, що здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що це дорівнює перерахованим вище актам, або її істотна участь в них (непряма агресія).

У випадку кожної з зазначених дій можливе застосування права держави на самооборону. Хоча Міжнародний суд ООН підтвердив, що на державу, яка застосовує збройну силу, посилюється на право держави на самооборону, лягає тягар доведення перед Судом факту агресії, спрямованої проти неї [2, с. 178; 12]. Крім того, на сьогоднішній день на міжнародній арені існують пропозиції щодо надання норми, яка закріплює поняття агресії, статусу імперативної норми, що, на нашу думку, в силу останніх подій було б позитивним явищем, адже вона могла б застосовуватись до держав-порушниць, навіть якщо вони не ратифікували Римський статут. До злочинів проти людяності відносять вбивства, депортації, поневолення, переслідування та інші жорстокі дії щодо цивільного населення. Однак злочини проти людяності слід відмежовувати від злочинів проти людяності, які є різновидом перших. Вчений-міжнародник М.М. Гнатівський стверджує, що в сучасному міжнародному праві під злочином проти людяності розуміють широкомасштабні систематичні порушення прав людини, що вчиняються проти цивільного населення та становлять посягання на життя, здоров'я, гідність великої кількості людей. Це найбрутальніші порушення прав людини, заборонені в будь-який час, незалежно від наявності збройного конфлікту на певній території [5, с. 171; 13, с. 186]. Список військових злочинів, передбачений ст. 8 Римського статуту, охоплює велику кількість злочинів, але сюди не включено найманство як вид серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Злочин агресії, що підпадає під юрисдикцію

Міжнародного кримінального суду, лише згадується у Римському статуті і носить декларативний характер (ст. 5) [11]. У теорії міжнародного права запропоновано кілька підходів до розуміння військових злочинів. Так, західні автори після прийняття Женевських конвенцій 1949 року почали заявляти, що ці документи є «правом війни», причому під останньою треба розуміти лише збройне зіткнення між державами, відповідно, воєнний злочин полягає тільки в порушенні цих конвенцій під час військового зіткнення між державами [11, с. 247]. Це не зовсім вірно, адже стан війни в державі офіційно може не вводитися, а збройний конфлікт існуватиме, і в процесі цього конфлікту теж вчинятимуться діяння, що підпадають під визначення військових злочинів. Вельми популярним стало трактування військових злочинів як порушень законів і звичаїв ведення війни, що є ближчим до істини. Римський статут міжнародного кримінального суду до військових злочинів відносить серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положення Женевської конвенції: 1) умисне вбивство; 2) тортури або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; 3) умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю; 4) примус військовополоненого до служби в збройних силах ворожої держави; 5) умисне позбавлення військовополоненого права на справедливий судовий розгляд; 6) взяття заручників; інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме: 1) навмисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях; 2) навмисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями; 3) умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб, шкоди цивільних об'єктів або великого, довгострокового і серйозного збитку навколишньому природному середовищу; 4) напад на незахищені і такі, що не є військовими цілями міста, села, житла або будівлі, чи їх обстріл; 5) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; 6) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо він захоплений штурмом; 7) застосування отрути або отруєної зброї; 8) згвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в п. 2 (f) ст. 7, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства [13]. Злочинами проти людства є геноцид, апартеїд, екоцид, расизм, колоніалізм тощо [1, с. 363]. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього була одностайно прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року у Парижі. Нею геноцид визнавався як дії, вчинені із наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Істотний вплив на Конвенцію справили Голокост та холодна війна, а її розробка мала на меті запобігання криміналізації та покарання за акти геноциду. Конвенція набрала чинності 12 січня 1951 року [7; 17, с. 59]. Проте, як зазначає авторитетний американський професор Норман Наймарак, Конвенція про геноцид не мала серйозного впливу на міжнародні відносини аж до 1990-х років. Навіть Сенат Сполучених Штатів ратифікував Конвенцію лише в 1986 році, а Конгрес імплементував її в національне законодавство тільки в 1988 році. Ще однією проблемою було те, що біля 40 років після ухвалення Конвенції визначення геноциду та його розуміння у Західному суспільстві майже повністю зосереджувалося на Голокості та долі євреїв під час Другої світової війни. Що ж до голодомору 1932–1933 років в Україні, то на міжнародному рівні Національна Комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права дійшла висновку, що з юридичної точки зору події 1932–1933 років в Україні були актом геноциду відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього [17, с. 65]. Апартеїд (поділ, відокремлення) – це політика расової сегрегації, дискримінації й пригнічення, проведена щодо етнічних груп населення. У 1973 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про припинення злочину апартеїду і покарання за нього [8], ст. 1 якої підкреслює, що апартеїд є злочином проти людства. У ст. 2 перераховуються діяння, складові злочину апартеїду: позбавлення членів расової групи права на життя і політичну волю особистості шляхом вбивства; заподіяння

серйозних тілесних ушкоджень чи довільного арешту і незаконного тримання у в'язницях; навмисне створення умов, спрямованих на фізичне знищення расової групи; вжиття заходів законодавчого характеру з єдиною метою – перешкодити участі расової групи у політичному, соціальному, економічному й культурному життю країни. У ст. 4 Конвенція зобов'язує держави вжити заходів законодавчого характеру, необхідні для припинення злочину апартеїду; прийняти законодавчі акти і вжити адміністративних заходів для переслідування та притягнення до суду і покарання осіб, винних у скоєнні злочину апартеїду [8]. У боротьбі проти апартеїду ООН створила Спеціальний комітет. Генеральна Асамблея ООН неодноразово приймала рішення про майбутнє запровадження санкцій проти режимів апартеїду (до ПАР), і вони дали результат. Нині жодна з держав світу офіційно не сповідує режим апартеїду [4; 8]. У 60-х роках ХХ століття активно обговорювалось питання про розгляд екоциду і біоциду як окремих міжнародних злочинів. Значно сприяла цьому війна у В'єтнамі, під час якої війська США за допомогою хімічних речовин у деяких місцевостях знищували все живе. Ознаки екоциду як міжнародного злочину визначені в положеннях чинних міжнародних нормативних актів: 1) ст. 1 Конвенції про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 року; 2) ч. 3 ст. 35 та ч. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року. За цими міжнародно-правовими актами, основним безпосереднім об'єктом екоциду є екологічна безпека людства, а предметом – навколишнє природне середовище. Обов'язковим наслідком екоциду є обширна, довготривала і серйозна шкода навколишньому природному середовищу. «Обширною» вважається шкода, що охоплює район площею декілька сотень квадратних кілометрів; «довготривалою» – триває кілька місяців чи приблизно сезон; «серйозною» – спричиняє суттєве чи значне порушення чи завдає шкоди людському життю, природним та економічним ресурсам чи іншим матеріальним цінностям. Способи завдання такої шкоди необмежені. Римський Статут і проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства криміналізують лише ті дії із заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, які вчинені під час збройного конфлікту. Однак в цілому для екоциду ця об'єктивна ознака не є обов'язковою. Підставою для такого висновку є положення Конвенції 1977 року, які встановлюють заборону як на військове, так і на будь-яке інше вороже використання засобів впливу на навколишнє природне середовище [9, с. 8]. Останнім часом виокремився такий самостійний міжнародний злочин, як біоцид. Він є спрямованим не проти навколишнього природного середовища, а безпосередньо проти людини. Біоцид визначається як навмисне і масове знищення людей та інших живих істот, живої природи, живих організмів, біосфери за допомогою зброї масового знищення з метою досягнення воєнної переваги над противником і перемоги у збройному конфлікті. Невипадково джерелом біоциду є агресивна війна і збройні конфлікти, в процесі яких він може бути вчинений. Біоцид як міжнародний злочин потрібно відрізнити від злочинного забруднення навколишнього природного середовища. Ці злочини насамперед відрізняються за суб'єктами, адже накази про застосування біологічної зброї можуть виходити лише від керівників держави та вищих посадових осіб. Іншими є також і способи вчинення біоциду. Вони пов'язані із використанням такої військової техніки, яка призначена для масового знищення всього живого і завдання шкоди здоров'ю людей [6, с. 17–18]. Що ж до відповідальності за міжнародні злочини, то на даний час не існує міжнародно-правових актів, що врегульовують це питання. Комісія міжнародного права схвалила два міжнародні документи: Статті про відповідальність держав за міжнародно-правові діяння 2001 року та Статті про відповідальність міжнародних організацій 2011 року, які так і не набули статусу конвенцій, і держави їх дотримуються на добровільних засадах.

Висновки. Міжнародна злочинність на даний час є явищем доволі поширеним, і вона набула транскордонного характеру. Міжнародні злочини є особливо небезпечними діяннями, які посягають на світові цінності. На даний час залишається ще багато спірних і невизначених питань у цій сфері. Зокрема, потребує вдосконалення система класифікації міжна-

родних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Потрібно чітко визначити коло таких діянь, посилити та конкретизувати боротьбу із цими злочинами на основі міжнародно-правових актів. Ще однією проблемою є невідповідність наявної міжнародно-правової бази реальному поширенню міжнародної злочинності, неврегульованими залишаються питання щодо кваліфікації найманства як міжнародного злочину тощо. Для України на порядку денному стоїть питання ратифікації Римського статуту, що було б кроком вперед у боротьбі з міжнародною злочинністю. Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання (за ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду. Залишилось належно виконати це зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне право : [підруч.] / М.О. Баймуратов. – Х. : Одісей, 2008. – 704 с.
2. Бойко І.І. Визначення агресії в міжнародному праві / І.І. Бойко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 178–179.
3. Буткевич В.Г. Міжнародне право : основні галузі : [підруч.] / В.Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2004. – 816 с.
4. Войтенко Ю.А. Що ж таке міжнародний злочин? / Ю.А. Войтенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://3222.ua/article/scho_j_take_mjnarodnij_zlochyn.htm.
5. Гнатовський М.М. Злочини проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві / М.М. Гнатовський // Український щорічник міжнародного права. – 2007. – № 5. – С. 171–213.
6. Іващенко В.І. Проблеми відповідальності за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру / В.І. Іващенко // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 17–22.
7. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_155.
8. Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього від 30 листопада 1973 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_149.
9. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / М.П. Куцевич. – К., 2007. – 14 с.
10. Наймарк Н. Світова історія геноциду. Лекція від 15 жовтня 2015 року / Н. Наймарк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/10/15/148576>.
11. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : [навч. посіб.] / Н.В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с.
12. Резолюція ГА ООН від 14 грудня 1974 року № 3314 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/742/34/IMG/NR074234.pdf?OpenElement>.
13. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 листопада 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
14. Скрильник О.О. Класифікація злочинів у міжнародному праві: теоретико-правовий аспект / О.О. Скрильник // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 839–847.
15. Столярський О.В. Окремі доктринальні підходи щодо дефініції міжнародних злочинів у міжнародному кримінальному праві / О.В. Столярський // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10-2. – С. 186–190.
16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 16 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
17. Футей Б.А. Відповідальність за геноцид / Б.А. Футей // Сучасність. – 2008. – № 11. – С. 58–65.

